

Koulutusmahdollisuuksien yhdenvertaisuus Suomessa

Eriarvoisuuden uudet ja vanhat muodot

OSMO KIVINEN & JUHA HEDMAN & PÄIVI KAIPAINEN

Eliittiyliopisto muuttui Suomessa massakorkeakouluksi 1990-luvulla, kun ammattikorkeakoulut perustettiin ja myös yliopistokoulutukseen osallistumisaste ylitti 15 prosenttia.¹ Samalla korkeakoulutus muuttui miesvaltaisen eliittiyliopiston harvojen etuoikeudesta yhä useammalle saatavilla olevaksi kansalaisoikeudeksi. Pohjoismaissa omaksutun koulutusmahdollisuuksien tasa-arvon periaatteen mukaan hyvinvointivaltion tulee ”tasoittaa pelikenttää” siten, että asuinpaikasta, varallisuudesta ja sukupuolesta riippumatta kaikki nuoret saisivat mahdollisuuden kilpailla avoimista koulutuspaikoista ja edetä koulutusportaita kukin edellytyksiensä mukaan. (Kivinen 2006; Kivinen, Hedman & Kaipainen 2007; vrt. Hoare & Johnston 2011.) Koulutusekspansio etene- missuunta on alhaalta ylös; alempien koulutusasteiden laajenevan sisäänoton seurauksena kasvavat oppilasvirrat ikään kuin pakottavat muutoksiin ylemmän tason koulutuksessa.

Tässä kirjoituksessa tarkastelemme yhtäältä koulutusmahdollisuuksien yhdenvertaisuutta ja toisaalta tiettyjen korkeakoulutuksessa tapahtuneiden muutosten (kuten ekspansio ja naisistuminen) seurauksia työmarkkinoilla. Viitekehystenä ovat viiden toisiaan seuraavan sukupolven siirtymät kotoa koulutuksen kautta työmarkkinoille ja eriteltävinä muutokset koulutettavien kotitautassa, sukupuolijakaumassa ja ansiotassossa. Tarkastelemme miten laajeneva sisäänotto

muuttaa eri alojen opintopolkujen sukupuolijakaumaa (mies/naisvaltaisuus), statusta (”elitistisyys”) ja tutkinnon suorittaneiden työmarkkina-asemaa (ansiotaso). Eritellessämme eri aloille valikoitumista saamme vastauksen muun muassa siihen, miten palkitsevimmat polut löytäneet poikkeavat sukupuolen ja sosiaalitaustan suhteen muista; lisäksi jäljitämme yliopistokoulutuksen eri alojen naisvaltaistumisen yhteyksiä työmarkkinoilla havaittuihin muutoksiin kysyessämme esimerkiksi sitä, nouseeko vai laskeeko maisteriksi valmistuneiden ansiotaso alan naisvaltaistuessa (vrt. Ianneli & Smyth 2008).

Yksi koulutussosiologian perinteisistä teemoista on ollut *persistent inequality* (esim. Shavit & Blossfeld 1993), sillä tutkimukset osoittavat toistuvasti vanhempien matalan sosioekonomisen aseman yhteyden jälkeläisten muita vaatimattomampiin koulusaavutuksiin. Koulutusekspansio oloissa tehdyt tuoreet tutkimukset osoittavat kuitenkin eriarvoisuuden vähenemistä. Esimerkiksi yhdeksän Euroopan maan koulutussaa- vutuksia koskevassa tutkimuksessaan Richard Breen työtovereineen (2009) kyseenalaistaa Yossi Shavitin ja Hans-Peter Blossfeldin *persistent inequality* -teesin omilla pitkän aikavälin tuloksillaan, jotka osoittavat eriarvoisuuden selvää laskua Alankomaissa, Britanniassa, Saksassa (vrt. Lörz & Schindler 2011), Ranskassa ja Ruotsissa (muuta Pohjoismaita ei ollut mukana).

Omissa pitkittäisaineistoilla tehdyissä tarkasteluissamme olemme niin ikään voineet todeta, että yliopisto-opintoihin osallistumiseroina mitattuna koulutusmahdollisuuksien tasa-arvo on Suomessa selvästi kohentunut ja erot erilaisista

¹ Martin Trown (1972 ja 1974) korkeakoulutuksen kehitystä kuvaavan mallin mukaan massakorkeakoulusta voidaan puhua, kun osallistuminen korkeakoulutukseen on yli 15 mutta alle 50 prosenttia ikäluokasta.

kotitaustoista tulleiden välillä kaventuneet. (vrt. Kivinen & al. 2001, 2002 ja 2007). Mutta kuten jatkossa nähdään, tuoreimmat, aina 2010-luvulle ulottuvat luvut antavat asiasta uuden kuvan – ja ehkä vähän uutta ajattelamisen aihettakin.

Sukupuolen yhteys opiskelualan valintaan on myös yksi jo pitkään esillä olleista tutkimustuloksista (ks. Iannelli & Smyth 2008). Artikkelissaan ”Some things never change” Carlo Barone (2011) tähdentää, miten koulutuksessa vallitsevat sukupuolierot ovat avain työmarkkinoilla havaittavan sukupuolten välisen epätasa-arvon ymmärtämiseen ja että ”oppilaitokset toimivat sukupuolten välisen eriarvoisuuden moottoreina”. Baronen mukaan korkeakoulutuksessa erot sukupuolten välillä mallintuvat noudattaen jakolinjoja ”humanistinen–luonnontieteellinen” ja ”hoiva–tekniikka”. Baronen kahdeksaa Euroopan maata koskevassa tutkimuksessa nämä kaksi ulottuvuutta yhdessä selittävät 90 prosenttia sukupuolen ja opintoalan yhteydestä työmarkkinoilla.² Liza Reiselin (2011) mukaan sukupuolten välinen ammatillinen segregatio on Pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa muita OECD maita voimakkaampaa naisten hakeutuessa huomattavan usein koulutuksen, lastenhoidon, terveyden sekä sosiaalihuollon aloille julkiselle sektorille (ks. Iversen & al. 2004). Tuonnempana tässä esityksessä otamme selvää siitä, miten meillä Suomessa opintoalojen väliset erot ovat neljännesvuosisadassa muuttuneet maisteriksi valmistuneiden kotitaustan ja sukupuolen mukaan tarkasteltuna.

Kasvatut opiskelijavirrat ja koulutusmahdollisuuksien tasa-arvo: viiden toisiansa seuraavan ikäpolven tarkastelu

Kuten taulukosta 1 näkyy, toisen asteen koulutuksen ekspansio näkyy esimerkiksi siinä, että neljässä vuosikymmenessä ylioppilastutkinnon suorittaneiden ikäluokkaosuus on reilusti nelinkertaistunut suurten ikäluokkien vajaasta 13 prosentista nykyisten ikäluokkien 56 prosenttiin; vastaavasti yliopistokoulutukseen osallistumisen (24 ikävuoteen mennessä) ikäluokkaosuus

on suunnilleen kaksinkertaistunut (7,8 prosentista 17,4 prosenttiin). Jos otamme myös ammattikorkeakouluopinnot lukuun ja laskemme opinnot aloittavien osuudet relevantista ikäluokasta, saamme korkeakoulutukseen osallistuvien ikäluokkaosuuden, joka on kaikkiaan 56 prosenttia. Tästä yliopistossa aloittaneiden osuus on 22 ja ammattikorkeakoulussa aloittaneiden 34 prosenttia. Tuoreimpien tilastojen mukaan korkeakouluista puolestaan valmistuu 42 prosenttia ikäluokasta (vrt. Education at a Glance 2011; Eurostat 2011). Käsillä olevien lukujen nojalla korkeakouluista valmistumatta jäävien ikäluokkaosuudeksi saadaan näin laskien 14 prosenttia, josta yliopiston osuudeksi tulee 4 ja ammattikorkeakoulun 10 prosenttia.

Käyttämämme tilastotiedot ovat Tilastokeskuksen väestölaskennoista. Esimerkiksi suuria ikäluokkia koskeva aineisto pitää sisällään vuonna 1946-syntyneen 106 000 henkilön tiedot kolmena eri ajankohtana: 1) ylioppilaksitulo 19 ikävuoteen mennessä (1965), 2) osallistuminen yliopisto-opintoihin 24 ikävuoteen mennessä (1970) sekä 3) valmistuminen ja työmarkkinoille sijoittuminen 39 vuoden iässä (1985). Neljä muuta ikäryhmää ovat vastaavasti 1966-syntyneet (78 000 henkilöä), 1976-syntyneet (67 000), 1981-syntyneet (63 000) ja 1986-syntyneet (61 000). Koulutusaloittaisissa luokituksissa olemme hyödyntäneet KOTA-tietokantaa.

Yliopisto-opinnoissa ekspansio näkyy etenkin tohtorikoulutuksessa. Kahdessa vuosikymmenessä tohtoreiksi vuosittain valmistuvien määrä on kolminkertaistunut: vuonna 1990 tohtoriksi valmistui 490 henkilöä, vuonna 2010 jo 1520. Sukupuolten keskinäisyyksistä voimme todeta, että ylioppilastutkinnon suorittaneissa naisennemmistö on jo pitkään ollut runsaan neljänneksen luokkaa. Yliopisto-opiskelijoiden joukossa ”sukupuolivallankumous” (vrt. England 2010) on koettu lukiota myöhemmin, sillä vielä vuoden 1970 ”eliittiyliopistossa” kaksi kolmasosa opiskelijoista oli miehiä, mutta 1980-luvulla sukupuolten keskinäisyyksissä tapahtui käänne, jonka jälkeen naisennemmistö yliopisto-opiskelijoista on vakiintunut runsaaseen viidennekseen. (Taulukko 1.) Tuonnempana tarkastelemme sukupuolten keskinäisyyksiä vielä opintoaloittain.

Selvää on, että eriarvoisuutta tutkittaessa saadaan hyvinkin erilaisia tuloksia jo siitä riippuen, miten eriarvoisuus käsitteellisesti ja operationalisoidaan empiirisesti mitattavaksi. Eriar-

² Baronen tutkimat kahdeksan maata ovat: Alankomaat, Espanja, Italia, Itävalta, Norja, Saksa, Suomi ja Tsekin tasavalta.

Taulukko 1. Ylioppilastutkinnon suorittaneet (19 ikävuoteen mennessä) sukupuolittain sekä yliopisto-opintoihin osallistuneet (24 ikävuoteen mennessä) kotitaustan (akateeminen vs. ei-akateeminen) ja sukupuolen mukaan viidessä ikäluokassa (1946, 1966, 1976, 1981, 1986 syntyneet)

	Ylioppilastutkinnon suorittaneet (19 ikävuoteen mennessä)		Yliopisto-opintoihin osallistuminen (24 ikävuoteen mennessä)		Yliopisto-opintoihin osallistumiserot kotitaustan mukaan (vastaavat AMK-opintoihin osallistumiserot vuosilta 2005 ja 2010 tummennettuna suluissa)
	Ylioppilastutkinnon suorittaneet ikäluokasta (%)	Ylioppilaiden tyttö/poika-jakauma	Osallistuneet ikäluokasta (%)	Osallistuneiden nais/mies-jakauma	odds ratio akateemisten* vs. ei-akateemisten kotien jälkeläisille, sukupuolen mukaan
1946-syntyneiden "suuri" ikäluokka	12,7	56/44	7,8	33/67	19,1 Naiset 12,7 Miehet 32,0
vuosi	1965		1970		1970
1966-syntyneiden ikäluokka	40,7	62/38	11,5	52/48	10,8 Naiset 9,7 Miehet 12,0
vuosi	1985		1990		1990
1976-syntyneiden ikäluokka	50,7	59/41	16,6	55/45	8,2 Naiset 5,9 Miehet 9,3
vuosi	1995		2000		2000
1981-syntyneiden ikäluokka	56,0	59/41	16,7	55/45	6,5 Naiset 6,4 (0,7) (0,8) Miehet 7,5 (0,9)
vuosi	2000		2005		2005
1986-syntyneiden ikäluokka	56,2	58/42	17,4	55/45	6,8 Naiset 6,6 (0,9) (1,0) Miehet 7,5 (1,1)
vuosi	2005		2010		2010

* vähintään toisella vanhemmista on maisterin tutkinto

voisuuden erilaisista mittaustavoista on Pohjoismaissa käyty keskustelua muun muassa Acta Sociologica -lehdessä (esim. Hellevik 1997, 2000, 2007 ja 2009; Kivinen & al. 2001, 2002 ja 2007; Marks 2004; Marshall & Swift 1999; Ringen 2000 ja 2006). Suomessa käydyssä kansallisessa keskustelussa osaksemme (Kivinen & al. 2008) tuli niin ikään tehdä selkoa siitä, miksi koulutusmahdollisuuksien tasa-arvoa koskeissa analyyseissä on järkevää keskittyä yhteiskuntaryhmien välisiin eroihin pelkistämällä ne akateemisista ja ei-akateemisista kodeista lähteneiden nuorten väliseksi eroiksi mahdollisuuksissa päätyä yliopisto-opiskelijaksi. Lisäksi tähdensimme, että erojen mittana käyttämämme *odds ratio* tarkoittaa ryhmien välisiä suhteellisia eroja mahdollisuuksissa osallistua opintoihin eikä niitä pidä luulla minikään yhden ryhmän sisäisiksi todennäköisyyksiksi. Kysymys on siitä, että odds ratiot ottavat huomioon muutokset sekä opintoihin osallistuvien että niistä ulos jäävien ikäluokkaosuudessa, mi-

kä on välttämätöntä vertailtaessa osallistumiserot eri ajankohtina.

Kuten taulukko 1 osoittaa, erot mahdollisuuksissa päätyä yliopisto-opiskelijaksi akateemisista ja ei-akateemisista kodeista tulleiden välillä ovat kaventuneet vuoden 1970 odds-suhteen arvosta 19,1 vuoden 2010 arvoon 6,8. Pantakoon kuitenkin merkille, että vuonna 2005 odds-suhte oli vieläkin alempi eli 6,5. Palaamme tähän asiaan vielä lopuksi. Tarkasteltaessa eriarvoisuutta sukupuolittain havaitaan miesten osallistumiserot kaventuneen vuoden 1970 odds-suhteen arvosta 32 arvoon 7,5 vuonna 2010. Naisten kesken osallistumiserot ovat olleet koko ajan miehiä vähäisempiä, neljässä vuosikymmenessä naisten odds ration arvo on laskenut luvusta 12,7 lukuun 6,6.

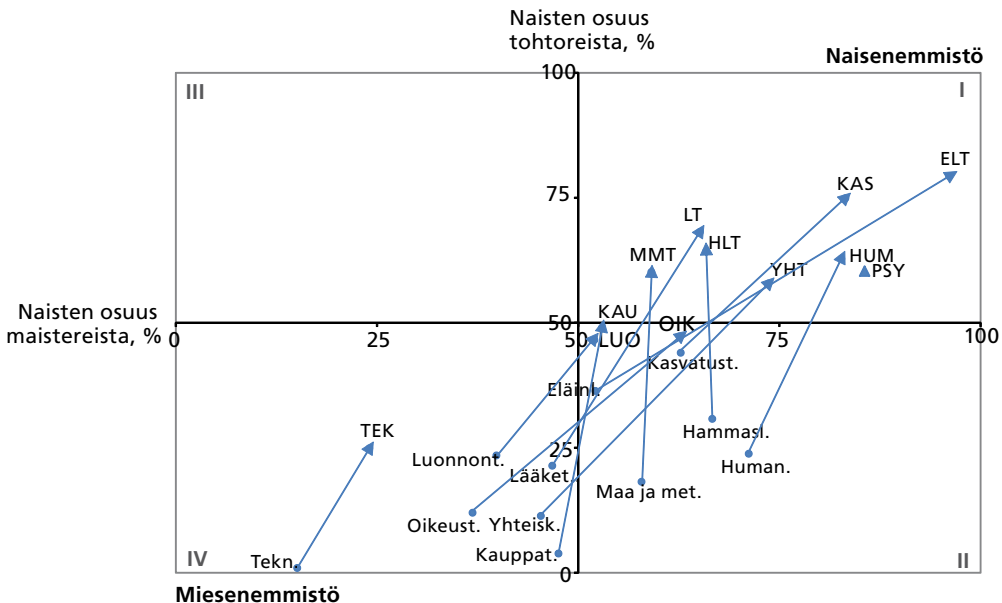
Vaikka sodanjälkeisten suurten ikäluokkien korkeakoulutus annettiin vielä yläluokkaisten miesten kansoittamassa eliittiyliopistossa, voimakkaasti edennyt koulutusekspansio merkit-

si naisten laajamittaista osallistumista yliopisto-opintoihin sillä seurauksella, että miesenemmistö jäi historiaan jo 1980-luvulla. Kuten koulutus-alaakohtaiset tarkastelut tuonnempana osoittavat, vuonna 2010 Suomessa oli enää yksi miesenemmistöinen opintoala, tekniikka.

Epäilemättä Suomessa koettu koulutusmahdollisuuksien tasa-arvon lisääntyminen kaventuvine osallistumiseroineen ja laskevine odds-suhteineen on kansainvälisestikin erinomainen saavutus; samalla on kuitenkin syytä huomata, että yli kuusinkertaiset erot akateemisten ja ei-akateemisten kotien jälkeläisten mahdollisuuksissa osallistua yliopisto-opintoihin ovat sinänsä suuret. Todetaan vielä, että nyt käytettävissä olevat vuosia 2005 ja 2010 koskevat tiedot antavat mahdollisuuden tarkastella koulutusmahdollisuuksien tasa-arvoa myös ammattikorkeakoulujen osalta. Keskeinen tulos on, että ammattikorkeakouluopintoihin osallistumisessa ei havaita eroja akateemisten ja ei-akateemisten kotien jälkeläisten välillä (vuosien 2005 ja 2010 odds-suhteet ovat 0,8 sekä 1,0, ks. taulukko 1).

Alojen naisvaltaistuminen, "elitistymisen" ja tutkintojen työmarkkina-arvo

Tarkastelemistamme 12 koulutusalaista vuonna 1980 vielä puolessa maisterintutkinnon suorittaneiden enemmistö oli miehiä (kuvio 1, IV neljännes). Näistä kuudesta suuria aloja olivat tekniikka (miesten osuus 85 %), luonnontieteet (60 %) sekä yhteiskuntatieteet (55 %), pienehköjä taas lääke- (53 %), oikeus- (63 %), ja kauppatieteet (52 %). Vuonna 2010 ainoa miesvaltainen ala oli enää tekniikka, ja siinäkin naisten osuus oli jo neljänneksen luokkaa. Kolmessa vuosikymmenessä naisistuiivat voimakkaimmin eläinlääketiede (muutos 44 prosenttiyksikköä), yhteiskuntatieteet (28) ja oikeustiede (26). Kauppatieteissä muutos on hienoinen (5). Mitä tohtorintutkintoihin tulee, vielä vuonna 1980 kaikki 12 alaa olivat miesvaltaisia. Kolmekymmentä vuotta myöhemmin miesvaltaisia ovat enää tekniikka, luonnontieteet, kauppatiede ja oikeustiede (kuvio 1, II neljännes). Vuonna 2010 naisvaltaisimmat alat tohtorintutkinnoissa ovat eläinlääketiede, kasvatustiede ja lääketiede.

Kuvio 1. Naisten osuus maistereista (x-akseli) ja tohtoreista (y-akseli) 12 alalla vuonna 1980 (1946 syntyneet) ja vuonna 2010 (1976 syntyneet). Muutosta havainnollistavan nuolen kärki osoittaa tilannetta 2010; lähtöpisteenä on tilanne 1980.

Kuten kuviosta 2 näemme, kaikilla kahdella-toista alalla maistereiden ansiotasot ylittävät kumpanakin ajankohtana, niin vuonna 1985 kuin vuonna 2009, selvästi vastaavan ikäluokan keskimääräisen ansiotason (= 100).

Tutkintojen työmarkkina-arvon mittaaminen kahdentoista alan ja kahden eri ajankohdan välillä vaatii omat toimenpiteensä. Tarjolla on runsaasti erilaisia diskonttaus-, indeksointi- ja muita tapoja, joilla eri vuosien rahayksiköt pyritään yhteismitallistamaan. Itse sovellamme kuitenkin lähestymistapaa, jossa suhteutamme alan X maistereiden ansiotulot (palkka- ja yrittäjätulot) ikäluokan ansiotasoon kunakin ajankohtana. Kukin alan X maisteri vuonna Y saa oman sijoituksensa koko ikäluokan vastaavassa ansiotulojärjestyksessä. Kullekin maisterin tutkinnon suorittaneelle (i) lasketaan ikäluokkaan suhteutettu ansiotasoindeksi (E) vuonna t seuraavan kaavan mukaisesti:

$$E_{i,t} = 100 \frac{r_i}{N(1-p)}$$

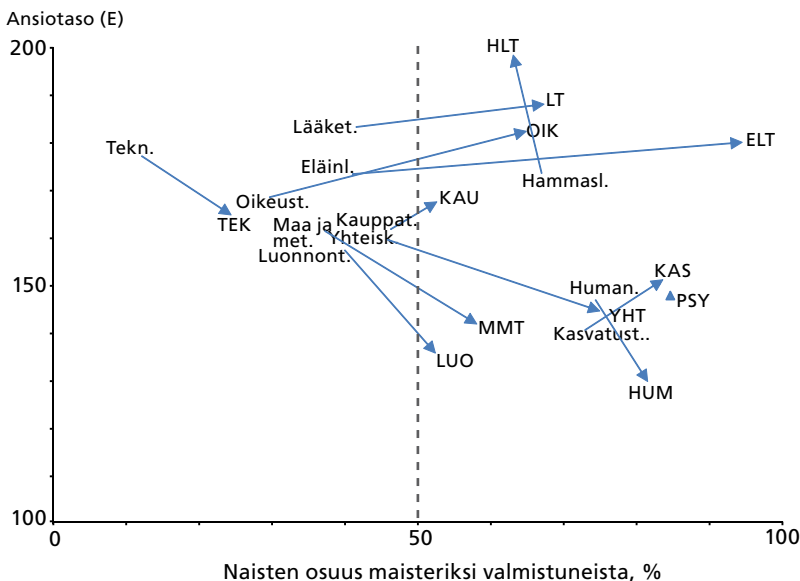
missä r_i on maisterin saama sijoitus ikäluokan ansiotulojärjestyksessä, N on ikäluokan koko ja p on yli keskiansiot ansaitsevien osuus koko ikäluokasta. Edelleen tietyn alan X maistereiden keskimääräinen ansiotasot saadaan kaavalla:

$$E_t^X = \frac{\sum_{i=1}^n E_{i,t}}{n}$$

missä n on alan X maistereiden lukumäärä.

Mitattaessa tutkinnon työmarkkina-arvoa valmistuneiden ansiotasolla, saadaan vuodelta 1985 tulokseksi, että ansiolistan kärkeen sijoittuvat lääketiede (ansiotasoindeksi 183), tekniikka (177), hammaslääketiede (173), eläinlääketiede (173) ja oikeustiede (168). Vuonna 2009 puolestaan viiden kärjessä ovat hammaslääketiede (197), lääketiede (188), oikeustiede (182), eläinlääketiede (180) ja kauppatiede (167). Merkillepantavaa on, että koulutusaloista ainoana miesenemmistönsä säilyttänyt tekniikka on kuitenkin pudonnut tutkinnonsuorittaneiden ansiolistalla viiden kärjestä. Tekniikan tilalle noussut kauppatiedekin on jo ehtinyt muuttua naisenemmistöiseksi. Ansiotasoltaan viidestä parhaasta alasta kolmessa, siis lääketieteessä, oikeustieteessä ja eläinlääketieteessä – ehkä vastoin joidenkin ennakkoluuloja – ansiotasot on naisvaltaistumisen myötä vain kohonnut.

Hammaslääketieteessä, jossa poikkeuksellisesti miesten osuus on hieman kasvanut, ansiot ovat nousseet eniten (+24 indikaattoripistettä); tosin on hyvä muistaa, että alana hammaslääketiede on varsin pieni. Myös kolme muuta hyvin an-

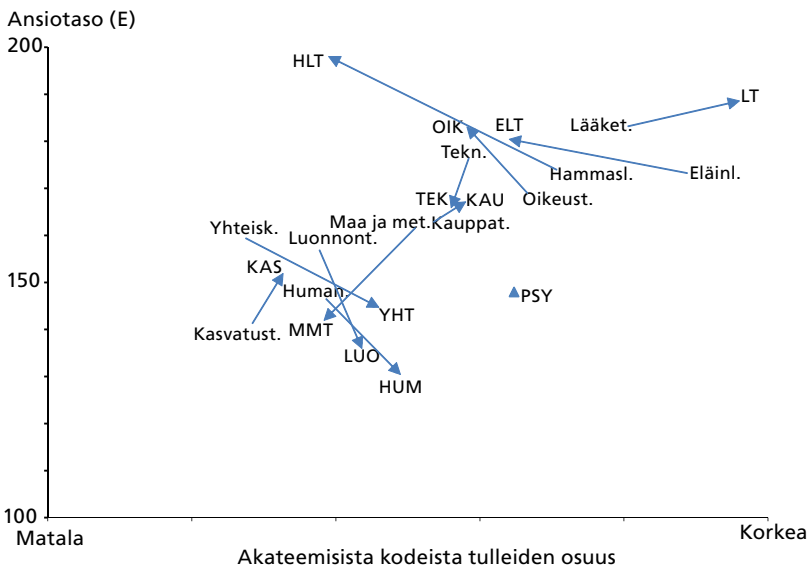
Kuvio 2. Naisten osuus maistereista (x-akseli) ja maistereiden ansiotasot (y-akseli; 100 = vastaavan ikäluokan keskimääräinen ansiotasot) 12 alalla. Muutosta havainnollistavan nuolen kärki osoittaa tilanteen vuonna 2009, kun lähtöpisteenä on vuoden 1985 tilanne.

saitsevien alaa (lääketiede, eläinlääketiede, oikeustiede) ovat pienehköjä vaikkapa tekniikkaan verrattuna, missä taas alan sisäiset ansiotasot ovat suuret. Hammaslääketieteen ohella huomattavasti ansiotasoaan kohentaneita aloja ovat oikeustiede (+14) sekä kasvatustiede (+10), joista jälkimmäisen ansiotaso on jotakuinkin keskimääräistä maisteritasoa. Aloja, joissa ansiotaso on eniten laskenut, ovat luonnontieteet (-21), maa- ja metsätaloustieteet (-19) sekä humanistinen ala (-16). Huomionarvoista kuitenkin on, että maistereista heikoimmille jäävien humanistienkin tienestit ylittävät lähes kolmanneksella ikäluokan keskimääräisen ansiotason.

Tarkasteltavalla aikavälillä yli puolet maistereista on työllistynyt julkiselle sektorille, parissa vuosikymmenessä osuus on tosin pienentynyt runsaasta 60 prosentista runsaaseen 50 prosenttiin. Yliopistojen maisterikoulutuksen ja hyvinvointivaltion vankka keskinäisyhteys on taannut monille valmistuneista vakaan työmarkkina-aseman, jossa työttömyysuhan kaltaiset häiriötekijät ovat olleet vähäisiä. Jos maistereiden ansiotasoa verrataan vastaavan ikäisten keskimääräiseen ansiotasoon, niin inhimillisen pääoman teoriasta nouseva slogan ”more learning, more earning” näyttäisi Suomessa hyvinkin pitävän paikkansa. Mitä taas kotitalouksiin tulee, edellä esitetyn nojalla näyttää siltä, että kahden yhdessä elävän maisterin kotitalouksille on edelleen tarjolla kaikki edellytykset talo-

udellisesti turvattuun elämään. Gøsta Esping-Andersen (2009, 117) puhuu tässä yhteydessä hyvä-tuloisista urapariskunnista tulopyramidin huipulla; asian kääntöpuoli on, että kuulu kotitalouksien välillä syvenee, kun korkeakoulutetut, hyvin ansaitsevat ”uraparit” tekevät eroa matalasti koulutettujen pienituloisten kotitalouksiin (niin yksin kuin kaksinhuoltajienkin).

Vuonna 1985 parhaiten ansaitsevat yliopistokoulutetut olivat valmistuneet lääketieteestä, joka lisäksi oli valmistuneiden kotitaustan perusteella tarkasteltavista aloista toiseksi akateemisiin; vuonna 2009 lääketieteestä valmistuneiden kotitausta on entisestääänkin akateemistunut ja ero seuraaviin aloihin on selvästi kasvanut. Lääketieteellinen ala on siis selvästi elitistymässä, jos niin halutaan sanoa. Kolmen muun ansioltaan korkealle sijoittuvan alan (hammaslääketiede, oikeustiede ja eläinlääketiede) maistereiden kotitaustojen akateemisuuden aste on hieman laskenut, huomattavimmin hammaslääketieteessä, jossa sekä miesten osuus että ansiotaso ovat nousseet. Kasvatustieteessä tilanne on samankaltainen kuin lääketieteessä, ala on naisvaltainen, ansiot kasvussa ja kotitausta hieman elitistymään päin; lähtötasot näissä kahdessa ovat tosin eri luokkaa. Myös yhteiskuntatieteelliset, humanistiset, kauppatieteelliset ja luonnontieteelliset alat ovat sosiaalitaustojen suhteen akateemistumassa, mutta hu-

Kuvio 3. Kahdentoista alan maistereiden ansiotaso (y-akseli; 100 = vastaavan ikäluokan keskimääräinen ansiotaso) vanhempien koulutustaustan mukaan (akateeminen vs. ei-akateeminen; x-akseli). Muutosta havainnollistavan janan kärki osoittaa tilanteen vuonna 2009, lähtöpiste vuonna 1985.

manistien ja yhteiskuntatieteilijöiden ansiotasoa on kuitenkin laskussa. Todettakoon vielä, että huomattavan naisvaltaisten humanististen ja yhteiskuntatieteellisten alojen maistereissa ei ole akateemistaustaisia keskimääräistä enempää. Sen sijaan myös huomattavan naisvaltainen psykologia erottuu kahdesta edellä mainitusta alasta elitistisyydelään ja hieman korkeammalla ansiotasolla.

Lopuksi

Carlo Baronen (2011, 158) käsitys on, että sukupuolten mukainen alojen eriytyminen korkeakoulutuksessa ei hevin muutu. Suomessa kuitenkin aiemmin vahvasti miesvaltaiset alat, tekniikkaa lukuun ottamatta, ovat naisistuneet. Sen sijaan esimerkiksi humanistinen ala on pysynyt naisvaltaisena, eikä ansiotasoa ole noussut vaan pikemminkin entisestään laskenut. Monet muut naisvaltaiset alat ovat kuitenkin kasvattaneet ansiotasoaan. Siten tutkimuksissa usein toistettu havainto, että naisvaltaisilta koulutusaloilta valmistuneet ansaitsevat työmarkkinoilla miesvaltaisilta aloilta valmistuneita vähemmän (ks. Roksa 2005) ei sellaisenaan päde Suomessa. Vahvin vastaesimerkki on tietysti lääketiede. Todettakoon, että sosiologian professiokirjallisuudessa lääketiede on ”social closure” -ajattelun mukainen malliesimerkki sellaisesta vahvasti professionaalista alasta, joka on kykenevä ajamaan etujaan ja puolustamaan saavuttamiaan asemia työmarkkinoilla.

Eliittiyliopistosta muistuttavat suuret erot erilaisista kotitaustoista tulleiden mahdollisuuksissa päätyä yliopisto-opiskelijaksi näyttäisivät nyt kaivattuaan vaivihkaa muuttuvan yliopiston eri

koulutusalojen välisiksi eroiksi. Ammattikorkeakouluihin opiskelijaksi valikoitumisessa ei selviä eroja erilaisten kotitaustojen välillä havaita.

Olemme havainnollistaneet odds-suhteiden muutoksia eri koulutusaloilla pyöräkilpailua mukailevan metaforan avulla: ”vaikka jälkijoukko tavoittaakin pääjoukkoa, niin samalla kärkiryhmä kasvattaa eroaan pääjoukkoon” (Kivinen & al. 2001). Edellä saatu tulos akateemisista ja ei-akateemisista kodeista tulleiden yliopisto-opintoihin osallistumista kuvaavan odds-suhteen kääntymisestä hienoiseen nousuun (vuoden 2005 arvosta 6,5 vuoden 2010 arvoon 6,8) kertoo esimerkiksi ei-akateemistaustaisten suhteellisen osuuden vähenemisestä. Kuinka kauaskantoisista muutoksista on kyse ja voiko niistä päätellä eriarvoisuuden kääntyneen nousuun, jää nähtäväksi seuraavan viisivuotiskauden tiedoista.

Kuten tunnettua yliopistot perustettiin alun perin palvelemaan kirkon ja valtion virkamieskoulutusta, eikä valtion elintärkeä rooli yliopistokoulutuksessa ole myöhemminkään väistynyt. Tästä ovat edelleen osoituksena niin verorahoin kustannettu maksuton yliopisto-opiskelu kuin vaikkapa hyvinvointivaltion korkeakoulutetuille mahdollistamat julkisen sektorin työpaikatkin. Edellä esittämämme tulokset pitkälle edenneestä koulutusmahdollisuuksien tasa-arvosta kertovat tilanteen yhden kansallisvaltion sisällä. Lopuksi lienee myös syytä kysyä, miten yhdenvertaisten koulutusmahdollisuuksien tavoite olisi toteutettavissa sellaisessa globalisoituvassa maailmassa, jossa opiskelu- ja työmarkkinat eivät ensisijaisesti rajoitu minkään kansallisvaltion sisään eivätkä muutoinkaan hevin ole yksittäisen valtion voimin säädeltävissä.

TIIVISTELMÄ

Osmo Kivinen & Juha Hedman & Päivi Kaipainen: Koulutusmahdollisuuksien yhdenvertaisuus Suomessa — eriarvoisuuden uudet ja vanhat muodot

Artikkelissa tarkastellaan koulutusmahdollisuuksien yhdenvertaisuutta viitekehystenä viiden toisiaan seuraavan sukupolven siirtymät kotoa koulutuksen kautta työmarkkinoille. Lisäksi eriteltävänä ovat koulutusekspansion aiheuttamat muutokset entistä korkeammalle kouluttautuvien yliopisto-opiskelijoiden kotitaustoissa, sukupuolijakaumassa sekä valmistuneiden ansiotasossa työmarkkinoilla.

Neljässä vuosikymmenessä ylioppilastutkinnon suorittaneiden ikäluokkaosuus on reilusti nelinkertaistunut suurten ikäluokkien vajeasta 13 prosentista nykyisten ikäluokkien 56 prosenttiin;

ylioppilastutkinnon suorittaneiden naisenemmistö on jo pitkään ollut runsaan neljänneksen luokkaa. Yliopistokoulutukseen (24 ikävuoteen mennessä) osallistuneiden ikäluokkaosuus on vastaavasti kaksinkertaistunut (7,8 prosentista 17,4 prosenttiin). Yliopisto-opiskelijoiden joukossa ”sukupuolivallankumous” ajoittuu lukiota paljon myöhemmäksi, sillä vielä vuoden 1970 ”eliittiyliopistossa” kaksi kolmasosaa opiskelijoista oli miehiä ja vasta 1980-luvulla sukupuolten keskinäisyyksissä tapahtuneen käänteen jälkeen naisenemmistö yliopisto-opiskelijoista on vakiintunut runsaaseen viidennekseen.

Pitkittäistarkastelumme osoittavat, että erot mahdollisuuksissa päätyä yliopisto-opiskelijaksi

akateemisista ja ei-akateemisista kodeista tulleiden välillä ovat kaventuneet vuoden 1970 odd-suhteen arvosta 19,1 vuoden 2010 arvoon 6,8. Tarkasteltaessa eriarvoisuutta sukupuolittain havaitaan miesten osallistumiserojen kaventuneen vuoden 1970 odds-suhteen arvosta 32 arvoon 7,5 vuonna 2010. Naisten kesken osallistumiserot ovat olleet koko ajan miehiä vähäisempiä, neljässä vuosikymmenessä naisten odds-ration arvo on laskenut luvusta 12,7 lukuun 6,6.

Mitattaessa tutkinnon työmarkkina-arvoa valmistuneiden ansiotasolla, merkillepantavaa on, että ainoana alana miesenemmistönsä maisterin tutkinnon suorittaneista säilyttänyt tekniikka on pudonnut ansiolistalla viiden kärjestä. Tekniikan tilalle noussut kauppatiede on sekin ehtinyt jo

muuttua naisenemmistöiseksi. Ansiotasolistan viidestä kärkialasta kolmessa, lääketieteessä, oikeustieteessä ja eläinlääketieteessä – ehkä vastoin joidenkin ennakkoluuloja – ansiotaso on naisvaltaistumisen myötä vain kohonnut.

Tarkastelussa saatu tulos akateemisista ja ei-akateemisista kodeista tulleiden yliopisto-opintoihin osallistumista kuvaavan odds-suhteen kääntymisestä hienoiseen nousuun (vuoden 2005 arvosta 6,5 vuoden 2010 arvoon 6,8) kertoo esimerkiksi ei-akateemistaustaisten suhteellisen osuuden vähenemisestä. Missä määrin tästä voi päätellä eriarvoisuuden kääntyneen kasvuun, jää nähtäväksi seuraavan viisivuotiskauden tiedoista.

KIRJALLISUUS

- Barone, Carlo: Some Things Never Change. Gender Segregation in Higher Education across Eight Nations and Three Decades. *Sociology of Education* 84 (2011): 2, 157–176.
- Breen, Richard & Luijckx, Ruud & Müller, Walter & Pollak, Reinhard: Nonpersistent Inequality in Educational Attainment. Evidence from Eight European Countries. *American Journal of Sociology* 114 (2009): 5, 1475–521.
- Education at a Glance 2011: OECD Indicators, 2011. England, Paula: The Gender Revolution. Uneven and Stalled. *Gender & Society* 24 (2010): 2, 149–166.
- Esping-Andersen, Gøsta: The Incomplete Revolution. Adapting to Women's New Roles. Cambridge, Malden, MA: Polity Press, 2009.
- Eurostat 2011. Database by themes: Population and social conditions (edtr, educ_isced97, educ_grad4) http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database
- Hellevik, Ottar: Class Inequality and Egalitarian Reform. *Acta Sociologica* 40 (1997): 4, 377–398.
- Hellevik, Ottar: A Less Biased Allocation Mechanism. *Acta Sociologica* 43 (2000): 1, 81–83.
- Hellevik, Ottar: Margin insensitivity and the analysis of educational inequality. *Czech Sociological Review* 43 (2007): 6, 1095–1119.
- Hellevik, Ottar: Linear versus logistic regression when the dependent variable is a dichotomy. *Quality & Quantity* 43 (2009): 1, 59–74.
- Hoare, Anthony & Johnston, Ron: Widening participation through admission policy – a British case study of school and university performance. *Studies in Higher Education* 36 (2011): 1, 21–41.
- Iannelli, Cristina & Smyth, Emer: Mapping gender and social background differences in education and youth transitions across Europe. *Journal of Youth Studies* 11 (2008): 2, 213–232.
- Kivinen, Osmo: Koulutuspolitiikka Teoksessa Juho Saari (toim.): Suomen Malli. Murroksesta Menestykseen? Helsinki: Yliopistopaino, 2006.
- Kivinen, Osmo & Ahola, Sakari & Hedman, Juha: Expanding education and improving odds? Participation in higher education in Finland in the 1980s and 1990s. *Acta Sociologica* 44 (2001): 2, 171–181.
- Kivinen, Osmo & Hedman, Juha & Ahola, Sakari: Changes in differences in participation in expanding higher education: Reply to Hellevik. *Acta Sociologica* 45 (2002): 2, 159–162.
- Kivinen, Osmo & Hedman, Juha & Kaipainen, Päivi: From Elite University to Mass Higher Education. Educational expansion, equality of opportunity and returns to university education. *Acta Sociologica* 50 (2007): 3, 231–247.
- Kivinen, Osmo & Hedman, Juha & Kaipainen, Päivi: Miten koulutusmahdollisuuksien tasa-arvoa tutkitaan? Kommentti Ritan, Tötön ja Alastalon vastineeseen Jani Erolalle ja Pekka Räsäselle. *Janus* 16 (2008): 2, 185–190.
- Marks, Gary N.: The Measurement of Socio-Economic Inequalities in Education. A Further Comment. *Acta Sociologica* 47 (2004): 1, 91–93.
- Marshall, Gordon & Swift, Adam: On the Meaning and the Measurement of Inequality. *Acta Sociologica* 42 (1999): 3, 241–250.
- Marshall, Gordon & Swift, Adam: Reply to Ringen and Hellevik. *Acta Sociologica* 43 (2000): 1, 85–86.
- Reisel, Liza: Two Paths to Inequality in Educational Outcomes: Family Background and Educational Selection in the United States and Norway. *Sociology of Education* 84 (2011): 4, 261–280.
- Ringen, Stein: Inequality and its Measurement. *Acta Sociologica* 43 (2000): 1, 84.
- Shavit, Yossi & Blossfeld, Hans-Peter (eds.): Persistent Inequalities: a Comparative Study of Educational Attainment in Thirteen Countries. Boulder Colorado: Westview Press, 1993.
- Trow, Martin: The Expansion and Transformation of Higher Education. *International Review of Education* 18 (1972): 61–84.
- Trow, Martin: Problems in the Transition from Elite to Mass Higher Education. In: Policies for Higher Education, Conference on Future Structures of Post-Secondary Education. Paris 26th–29th June. 1973, 55–101. Paris: OECD, 1974.